

A világ időközben nagyon megváltozott

BESZÉLGETÉS KELEMEN JÓZSEFFEL

Huszonhat éve tagja a kaposvári Csiky Gergely Színház társulatának Kelemen József. Finom, mesterségbeli igényességgel építkező színészetére mindig számíthatott a közönség, rendezőként pedig világos szakmai szempontok szerint gondolkodik. A Kaposvári Egyetem Művészeti Karának tanáráként ugyancsak a színház iránti elkötelezettsége jellemzi a munkáját.

– Szorosan összekapcsolódik a pályád a kaposvári színházzal. Hogyan kezdődött?

– Babarczy László az Ódryn a fölöttem járó évfolyammal – Sztarenki Paliékkal – vitte színre a *Bolha a fülbe* című darabot, amelyben én harmadévesként Baptistint játszottam. Amikor végeztem 1989-ben, hívott, én pedig mentem. Kaposvár akkor még legenda volt. Nagy színészek voltak, és sok fiatal ember – népes és izgalmas társulatba érkeztem.

– Akkoriban többen is dolgoztak a társulatban „csopiként”, csoportos szereplőként. Ők hogyan fogadtak téged, frissen végzett színészt? És hogyan fogadtak a „nagyok”?

– A csopik kortársaim voltak, és soha nem volt érdekes, ki csopi, ki nem. A társulat egészében azonban nagyon nehezen volt befogadó. Teljesíteni kellett ahhoz, hogy lassan a csapatba kerüljön az ember. Ez nem azt jelentette, hogy kimagasló színészi teljesítményt kellett elérni, hanem a munkához való hozzáállás számított, dolgozni kellett rendesen és sokat. A munkabírás tényleg elvárás volt, ugyanis éjjel-nappal a színházban voltunk. Nagy létszámú produkciók készültek, illetve nem volt ritka, hogy egy nap három előadás is ment: a nagyszínpad mellett stúdió- és gyerek-, illetve sokat tájoltunk is. Mindenki folyamatosan dolgozott, a napot általában a büfében fejeztük be, ami éjfél után is nyitva volt – tényleg együtt voltunk reggeltől éjszakáig.

– Mennyire állt hozzád közel ez a fajta színházcsinálás? Beletanultál, vagy pont így szeretted volna dolgozni?

– Annak idején az Arvisurában kezdtem színházzal foglalkozni, majd egy évet a Nemzeti stúdiójában töltöttem, ahol többek közt Bodnár Sanyi bácsitól és Montágh Imrétől tanulhattam, azután rögtön felvetek a főiskolára – ami egyébként huszonnégy évesen az utolsó esélyem volt. A négy év alatt folytattam a tanulást a színházcsinálásról Sztankay tanár úrtól, Kállai tanár úrtól, Szirtes tanár úrtól, Fehér Györgytől, és még sorolhatnám, hány színházi gondolkodótól. De úgy gondolom, sorsszerű volt, hogy

éppen Kaposvárra jöttem, mert itt aztán rengeteget tanultam színészektől, rendezőktől. Sokféle színházi világból alakítottam ki a magamét, ebből a huszonöt kaposvári év a leginkább meghatározó.

– Emlékszel az első évadra?

– Belekerültem a Babarczy rendezte *Paraszt Hamlet*-be. A próbaidőszak végén megharagudott rám, pedig jól próbáltunk, de valamivel a bemutató előtt egyszer csak azt érezte, nem azt csinálom, amit kér tőlem – sokáig nem beszélt velem utána. Kemény volt, de kibírtam. Azóta persze jóban vagyunk. Abban az évadban még a *Hegedűs a háztetőn* volt, amiben játszottam, Bezerédi Zoli rendezésében. Az énekléssel

rettentően kínlódtam, de egy nagyszínpadi zenés előadásban élmény volt dolgozni azzal a társulattal.

– *A kaposvári színház állítólag abban az időszakban – ahogy azt mindenki mondogatta – már nem volt a régi, de bár meghatározó színészek elmentek, az a fajta közéleti jelleg, amely korábban hosszú ideje jellemezte, akkor még nem változott meg.*

– Babarczy László harminc évig volt igazgató. Egészen kivételes képessége volt, hogy ilyen hosszán ennyi eltérő ízlésű és gondolkodású, tehetséges színházcsinálót össze tudott tartani – ez maga volt a csoda. A távozása utáni évben ezt még sikerült Znamiéknak [Znamenák István vezetésével, aki maga mellé hívta a feladatára Mohácsi Jánost és Rusznyák Gábort – A szerk.] egyenes vonalúan folytatni. A nagy törés azután jött. De változásnak kellett jönnie. Ha pedig ennyi ember elmegy egy társulattól viszonylag rövid idő alatt, az megváltoztatja a színházat. Én is éreztem, hogy lépni kellene, talán vissza is tudtam volna menni Pestre, de az egyetemi képzést, amit Babarczy László indított, nagyon szeretem. Azt nem akartam itt hagyni. Tíz éve tanítok már, családom lett, házat vettünk, és aligha rendezhettem volna bárhol ennyit, mint azóta itt. De ez alatt is eszembe jutott párszor, hogy lépnem kellene, olyankor azonban mindig történt valami, ami miatt aztán mégsem indultam el.

– *Ha jól értem, előtte több és változatosabb munka várt egy színészre, mint most.*

– Igen, ráadásul akkoriban volt „svarc meló” is – így hívtuk azokat a kedvtelésből, kísérletezésből kezdett próbákat, amelyet azok csináltak, akiknek volt egy kis szabad idejük. Mohácsi János első munkája is így született.

– *Akivel aztán sokat dolgoztál, miközben te hűvösebb, rezignáltabb színész vagy, mint azok a kollégáid, akik jobbra viszik nála a prímét – persze ezek az előadások többek közt éppen attól olyan valóságosak, hogy igen különböző figurák a szereplői.*

– János próbáin valóban jellemző, hogy a színészeknek a feldobott témához vagy szövegrészlethez kell hozzátenni magukat a szerepük szerint. A görösebb vagy kevésbé improvizatív alkatú színész nehezebben boldogul az ilyen helyzetekben, mert azt érzi, hogy minden mondatot előle mondanak el, ez neki is beugrott, de már lekésett róla, vagy hogy neki ez miért nem jutott eszébe.

– *Svarc: szép. Akkoriban, amikor a pályát kezdted, még más volt a színház társadalmi helyzete – ahogy a társadalmi helyzet is más volt.*

– Valóban. A Nemzetiben például még részese voltam annak a korszaknak, amikor a nagy színészekkel kivételes kedvességgel, alázattal, csodálattal volt szokás bánni. Ez mára eltűnt – szerencsére. Ma már senki nem csinál úgy, mintha csak nagy színész lenne, akinek semmi köze nincs is a hétköznapi élethez. Ahhoz pedig, hogy a színház hatna a társadalomra, soha nem fűztem komoly reményeket. Elég, ha az ember jó minőségű előadásokat csinál. Azzal már mindent megtett, amit egy színházcsináló csak megtehet. Nyilván lehet harcosabban, politikusabban, naprakészebben színházat csinálni, mint például Schilling Árpád, de ez inkább alkat kérdése – nekem például nem ez az utam. Ám teljesen megértem, ha valaki azt gondolja, hogy drasztikusan, erőteljesen és

direkt módon kell a közéletről színházat csinálni, mert csak az jut el az emberekhez.

– *Igen, már az első rendezésedre, a '99-es Vízkereztre is az a fajta visszafogottság, finomság volt jellemző, ami a színészetekre. Ez némiképp talán el is tért a kaposvári hagyománytól.*

– Arról a Vízkerestről emlékezetesen szépet írt Koltai Tamás. Nekem ez a szöszmötölős színházcsinálás áll kézre, igaz, így legfeljebb jól megcsinált előadások születnek. A színészek szívesen dolgoznak velem, a nézők pedig általában kedvelik ezeket a munkákat. Nem hoznak azonban áttörően új szemléletet, mert ezek nem olyan revelatív, szakmát megújító előadások, mint amilyeneket [Mohácsi] János szokott csinálni, amelyek színházi szakmán kívül is nevezetesebbek lettek.

– *A színész-rendezők jellemzően máshogy rendeznek, mint akik „csak” rendeznek?*

– Persze. Aki színészként rendez, az a színész felől közelíti meg a problémát. A rendezők az alapanyagot eszközként használják gondolataik valóra váltására, a színész ezzel szemben megoldást keres az adott szituációban. Amikor rendezek, az anyagválasztásomat eleve a színészek határozzák meg, olyan szerepeket keresek, amellyel megfelelő minőségű munkát végezhetnek.

– *Nézőként néha azt éreztem egészen magas színvonalú produkcióknál is, hogy a színészek nem fontosak. Vagy nem elég fontosak. Persze biztosan nem tudhatom, hogy amit látok, az honnan és hogyan lett. De olyan nem jut eszembe, hogy egy színész rendezte előadásban a színész ne lett volna fontos.*

– Hunya [Hunyadkürti György] szokta mondani, hogy szolgálatot teljesítünk. Ha hiszünk egy rendezőnek, akkor megpróbálunk a legjobban megfelelni annak a rendszernek, amit felépítünk. Nekem nagyon rossz élményem rendezővel nem volt, soha nem kellett magamra kényszeríteni olyasmit, amit ne tudtam volna valamiféleképpen magamra fordítani. Konfliktusaim persze szoktak lenni munka közben, de azok nem az önfeladásról, nem az integritásunk megkérdőjelezéséről szólnak. Egyszerűen ahhoz szoktam hozzá, hogy lehet vitatkozni egy munka során. A színházat közösen csináljuk, nem valakinek a vezényszavára. Ez mindennek az alapja.

– *Mennyire látod színészként a próbaidőszak során, hogy milyen minőségű a munka?*

– Ezt rettentő nehéz pontosan tudni. A munkának gyakran van olyan fázisa, hogy az ember csak forog maga körül, mint a róka, amelyik a farkát kergeti, és nem lát ki a problémából, nem találja a megoldást, pedig veszettül keresi. Ha valaki ekkor képes olyat mondani, ami kimozdítja ebből a helyzetből, akkor az színészvezetés a javából – ami a rendezés egyik fontos része. Ascher Tamás többek közt ebben konkrétan zseniális. A színésznek azt a mechanizmust kell megtalálnia, ahogy az adott szereplő idegrendszere működik, és akkor „alakhelyesen” tud működni az adott szerepben. Ehhez egy rendező sok segítséget képes adni. A színésznek ugyanis az a dolga, hogy sokféle személyiségből a lehető legtöbbet tudjon használni a pályáján abból is, ami esetleg a civil lényében rejte marad.

– *Beszéltél arról, hogy a színészek másképp állnak a rendezéshez. Hogyan állsz a színészetekhez, amióta rendezel és tanítasz is?*

– Kétfajta gondolkodás van bennem akkor is, ha

éppen színészként dolgozom, ami meglehetősen haszontalan. De nekem a kezdetektől így jár az agyam. És akkor kényszerítem magam arra, hogy foglalkozzak a saját dolgommal, és hagyjam abba azt a másíkféle hideg, elemző gondolkodást, ami éppen a színészi munkámban nem visz előre. Ez persze nem mindig megy. Színészként zsigerből, teljes idegrendszeri átállással kell tudni dolgozni, amiben nincs helye a méricskélő elemzésnek, mert az gyengíti a színészi hatékonyságot. Éppen ezért amikor szóba került, hogy játszjak egy magam rendezte előadásban, eddig mindig volt bennem annyi józanság, hogy nemet mondjak.

– Milyen rossz élményed volt munkában?

– A megoldatlanságok a legrosszabbak. Neme gyszer éreztem azt, hogy nincs meg egy szerep. Ráadásul Babarczy és Ascher sem voltak kíméletesek soha. És az nagyon fájdalmas tud lenni, amikor szembesítik az embert a tehetségtelenségével. Ascher egészen elképesztő alapossággal tudott rámutatni próba közben, illetve utána a megbeszéléseken a hibákra. Mindenkit, minden helyzetet szétszedett, eljátszott, kíméletlenül megmutatta, ha valaki valamit tehetségtelenül fogalmazott meg. Ezeket nagyon nehéz volt túlélni. De aki nem éli túl, az nem alkalmas erre a pályára. És egy színész számára ez a fajta biztonság, visszajelzés a leghasználhatóbb. Lehet jókat beszélgetni, okosakat gondolkodni, de a színész attól nem lesz legközelebb feltétlenül jobb. Csak a zsigeri behatás tud mozdítani az emberen – akár egy konkrét munkában, akár hosszú távon, a szakmai épülésében. Babarczy is mindig úgy

gondolkodott, hogy a színészek a különféle feladatok által tudnak szakmailag gazdagodni.

– Ez a korszak aztán véget ért. El sem tudom képzelni, mit élhettetek át Schwajda György rövid igazgatói működése, majd a jelenlegi vezetés alatt. Rengetegen hagyták el a színházat – és nem mellékesen a pályát is –, aminek erőteljesen megváltozott az arculata. Nekem, aki ezen a színházon nőttem fel, értelmezhetetlen volt például Schwajda első évadkezdése az István, a király inkább show-business, semmint színház jellegű vendéglőadásával. És nem tudtam mit kezdeni azzal sem, hogy Rátóti Zoltán igazgatása alatt szinte minden előadásban vendégszínészek kapták a nagyobb feladatokat, a kaposvári társulat tagjai pedig, akik amúgy arról voltak híresek, hogy kisebb szerepekben is jól dolgoztak, ott vannak a színpadon félretéve, de valójában csak az érdekes, ami elől folyik. Aztán bámultam a szereposztásokat, és nem mentem el megnézni sok előadást – én nem tudtam fel-dolgozni, ami ott történt.

– Igen, valaminek vége lett. Ezt rettentő nehéz megemészteni. De közben élni kellett, azzal a tudattal, hogy annál, ami volt, rosszabb lesz, de valami lesz. Mindenki rettentő drámának élte meg, miközben már előtte is azt hallottuk mindenfelől, hogy ez már nem az a színház, és valóban lett is néhány vállalhatatlanul rossz előadás, de ezzel a váltással végképp elmúlt valami. Egymást között erről nem szoktunk beszélni, és azt hiszem, ez a hallgatás alighanem éppen arról szól, hogy ennek a fájdalomnak nem múlik. Akik elmentek, azt gondolják, hogy jól tették, talán azt is

gondolják, mindenkinek el kellett volna menni, és hogy akik nem mentek el, azok elárultak valamit, holott akik nem mentek el, azok csak azt gondolják, hogy máshol nincs lehetőségük, itt pedig még tudnak dolgozni. Rátóti pedig úgy gondolkodik igazgatóként, hogy többek közt azzal tud nézőket hozni a színházba, hogy országosan ismert színészek játsszanak főszerepeket. A kaposvári színház közönsége ugyanis kicserélődött. Van a városban egy harmincas–negyvenes korosztályú csoport, amelynek bérlete van az Operett Színházba és a Madáchba, ők deklaráltan nem járnak a Csikybe – azt nem lehet tudni, hogy ez mennyire hat a közvélekedésre. Ezért én nem tartom feltétlenül elhibázottnak azt az igazgatói gondolkodást, ami éppen azt mutatja meg, hogy országos sztárok itt is láthatók főszerepekben – persze nem beszéltem erről Rátóttal, ezt csak feltételezem. Én azt tartom legfeljebb aránytévésztésnek, ha egy előadásnak sok szerepét vendégek játsszák, mert egy kisvárosban a helyi közönség szokta szeretni a színészeit.

– Tehát továbbra is van ilyen közönségigény, hogy a helyi színészeket lássák a nézők?

– Akiknek vannak a városban civil kapcsolataik, azoktól sokan kérdezik, miért ilyen keveset játszanak a társulat tagjai. Egy városnak ugyanis éppen attól van kulturális élete például, hogy van saját színháza, saját színészekkel.

– Ha egy színészt megszeretett az ember, és egy ideje nem látja, mert eltelnék évek, hogy nem kap olyan munkát, amiben megmutatkozhat, ezt soha nem lehet jóvátenni. Gondolom, nektek ez tragikus is lehet.

– Nekem is lett volna ilyen időszakom, de engem az egyetem megmentett attól, hogy nagyon rosszul éreztem magam ezért. Például a *Tartuffe* és a *Három nővér*, amit az egyetemen csináltam, kárpótolt, sőt, inkább azt mondom, boldoggá tett. A tavalyi évadban azonban már négy jó munkám is volt, amelyek ráadásul meglehetősen különböző feladatok elé állítottak. Az nagyon jó érzés egy színésznek, amikor arról panaszkodik, hogy egyik munkából rohan a másikba, és nem tud pihenni. Most ebben vagyok.

– Színészként nyilván abban dolgozol, amiben kiírnak. Rendezőként hogy megy ez?

– Például most a *Mezítaláb a parkban* című darabot úgy választottam, hogy Rátóti Zoli arra kért, csináljak valami vígjátékot. Ez egy minőségi bulvár, ami néhány színésznek jó játéklehetőséget kínál, és a közönség is szereti – bár nem minden néző. Szóval általában választhatok, mivel akarok dolgozni, illetve szoktam ajánlani is, amit vagy elfogadnak, vagy nem. Mindehhez persze tudni kell, hogy összehasonlítva múltat és jelent, a világ időközben nagyon megváltozott. A nyolcvanas években érvényes műsorpolitika már nem érvényes. Más lett a szempontrendszer, arról nem is beszélve, mi minden mással lehet az időt múltatni színházba járásnál. Vidéken ma már a minitáradó városi elitnek nem érdekes a színház. Annak

idején azt mondta Babarczy, hogy a jó előadás behozza a közönséget. Na, ez most már nem ilyen egyszerű.

– Említetted az egyetemet, a tanítást, ami fontos része az életednek. Hallottam, hogy milyen elkötelezett, remek tanár vagy – és persze a növendékeid munkái talán még többet mondanak erről. A k2 társulataról pedig, akik többségében éppen a te tanítványaid, alighanem sokan hallottak már.

– Babarczy látta meg bennem annak idején, hogy képes vagyok erre. Amióta tanítok, néha eszembe jut, ez akkora felelősség, hogy nem is lenne szabad csinálni. Egy dolgot tartok szem előtt, mindig mondom is a gyerekeknek: amit egy embertől hallanak, az csak egy dolog, minél több forrásból gyűjtsék be, amit hasznosnak találnak a pályájukhoz – ennél okosabbat nem tudok tanácsolni. Ettől élő a szakmánk – visszakereshető lenne akár, mit és kitől tanultam. A tanítványaim jó esetben színházi ízlést kapnak tőlünk, tanároktól, ami majd abban segíti őket, hogy a maguk útját járják. Ha megnézed a k2 csapatát, szerintem nem az jut eszedbe, hogy

az én tanítványaim. És ez pont így jó.

– Hogyan tanítasz egyébként?

– Amennyi tanítható a mi szakmánkból, az szerintem a gyakorlatban adható át – ott ugyanis idővel minden lényegi kérdés és probléma előkerül. Az önismerttől kezdve a figuraalkotásig nyilván felépíthető valamilyen tematika. De a kíváncsiságot, az alázatot, az egymás iránti elkötelezettséget, ami a legegyszerűbb része a színházcsinálásnak, nem lehet tanítani. Munka közben ezt valahogy megiscsak el lehet sajátítani.

– Az egyetemen is volt vezetőcsere, amióta ott tanítasz.

– Valóban volt egy erőteljes váltás Kocsis Pali osztálya után. Vidnyánszky Attila azt a tematikát találta ki, hogy az egyetem egy-egy színházzal együttműködve folytatja a képzést: az ő osztálya volt az első a debreceni színházzal, illetve a Nemzetivel, majd Eperjes Károlyé a veszprémiel, aztán Cserhalmi Györgyé a fehérvári színházzal. A 2016-ban induló osztály pedig a kecskeméti színházzal fog együttműködni. Ez azt jelenti, hogy az évfolyamok keveset vannak bent az egyetemen, hiszen leginkább a színházakban dolgoznak; ezáltal megszűnt az a közös egyetemi lét, ami korábban volt. A színházakban pedig zárt egységekben folyik a képzés, amibe nem nagyon látunk bele. Persze amikor én voltam főiskolás, az osztályok bizonyos fokú zártsága ugyancsak megvolt, és az osztályfőnökök meghatározó figurái voltak az osztályoknak. A gondolat egyébként, hogy a gyereknek legyen biztos helye a gyakorlatra, nem rossz, de az pedagógiailag elhibázott, hogy túl korán kell profi szituációban helytállniuk. Egy egyetemistának még meg kellene engedni, hogy hibázzon. Ekként ráadásul egy színházi előadásban kénytelen sok olyan eszközt is használni, amely még nem is a sajátja. Ettől pedig hazuggá és modorossá válhat. Kockázatos lehet így elindulni a pályán.

AZ INTERJÚT KÉSZÍTETTE: PROICS LILLA